

L'EIXAM

LA REVISTA DE L'ASSOCIACIÓ AMICS DE NONASP
ANY 13 • NÚMERO 14 • JULIOL DE 2009

URL: <http://www.nonasp.cat> - email: amics@nonasp.cat

Associació declarada d'UTILITAT PÚBLICA. O M 26/12/2006

Introducció a la literatura oral de Nonasp

SUMARI

- 3.- Refranys.
- 9.- Frases Fetes.
- 10.- Altres relacionades amb lo temps.
- 11.- Los mesos i els refranys.
- 13.- Conte: Los lladres.
- 15.- Poema : Moixonets del meu poble.
- 16.- Cançons i jocs de xiquets.

Edita: Associació Amics de Nonasp.

Documentació i text: Merche Llop

Maquetació: Hipòlit Solé.

Assessorament lingüístic en català: Marc Martínez.

Agraïments: En especial a Pasqual Vidal de Massalió pels seus dibuixos i a totes les persones que ens han facilitat crear est petit recull de literatura oral de Nonasp.

Impremta: Gràfiques del Matarranya, S.L.

Dipòsit legal: TE-51/2000

EDITORIAL

Ens plau posar-nos en contacte amb vosaltres per presentar el número 14 de l'Eixam, que és el fruit d'haver recopilat, en converses mantingudes amb els nostres iaïos, refranys, frases fetes, contes i poemes, com si ara estàrem al racó del foc en les gelades nits de l'hivern, escoltant bocabadats eixos contes i històries, mentre es feia l'hora d'anar a dormir i les brases del foc en terra s'anaven apagant.

I aprofitant esta breu presentació, us voldríem dir que, durant una llarga temporada, hem fet obres al museu. Hem enderrocat les plantes segona i tercera per fer-les noves, i hem pintat i endreçat la planta baixa (dedicada a les eines de la pagesia), la planta primera i la premsa, que ja estan preparades per visitar i gaudir el nostre patrimoni etnològic i cultural.

Quan est número de l'Eixam arribe a casa vostra, en una de les noves sales, estarà ja col·locada una antiga barberia amb l'espill corresponent i les cadires, tant de fusta com de ferro, que giraven per facilitar el treball del barber quan, sobretot els dissabtes, havia d'afaitar les barbes de tota una setmana d'aquells hòmens torrats pel sol mentre treballaven la terra. Igualment podreu veure les antigues botelles de massatge, colònies i totes les eines necessàries, com ara les navalles per fer un bon afaitat i la maquineta de tallar els cabells.

També ha sigut possible recrear la tenda d'ultramarins gràcies a la donació del taulell, lleixes, balances i d'altres objectes que estaran ja exposats com estaven en aquelles antigues botigues que, a l'entrant, tenien les graneres, el casc de les sardines i un poc mes enllà els sacs dels fesols i els cigrons, amb les balances i l'aparell per tallar l'abadeixo damunt del taulell. A les lleixes, criden l'atenció les antigues caixes de llauna amb dibuixos anunciant-ne el contingut.

I finalment, una escola del segle passat, amb los pupitres on seien les noies i els nois, la taula i la cadira del mestre, la pissarra per escriure la lliçó del dia, la consigna de la setmana i l'Evangeli corresponent al diumenge que el mossèn havia predicat a la trona. Veureu igualment antigues enciclopèdies i llibres de lectura que anaven passant d'un germà a l'altre, mentre les tapes i els fulls aguantaven.

REFRANYS

A

Any que passe, any que empeny.
Aigua del riu Algars, *contra* més ne beuràs més set tindràs.
Al temps del puput, de matí banyat i de tarda eixut.
Allí on mengem tres, mengem quatre.
Arroplega la cendra i escampa la farina.
Al pot petit, està la bona confitura.
Any de comèdies, any de misèries.
A la fam, rostoll.
Allà on va Sant Roc va el gos.
Allà on va l'amo va el ruc.
A cada bugà(da) perdem un llençol.
Aire *cenador*, aire durador.
Al qui li has de donar *cena* no li pagues la berena.
A la vora del riu no t'hi faigues lo niu.
A tots los *tontos* se'ls apareix la Verge.
Al país del cecs, lo tort és l'amo.
Avant va la caixa, que el mort encara bellugue.
Allà on vaigues, dels teus n'hi haigue.
A l'hortet de les pells n'hi van tant de jóvens com de vells.

C

Cada rama *s'assemelle* al seu tronc.
Cel a petxinetes, aigua a les bassetes.
Cel a roquetes, aigua a les bassetes.
Cerç calent i garbinà(da) fresca, aigua segura.
Cànter nou refresca.
Cap gebut no es veu la seua geba.
Carrers banyats, caixons eixuts.
Costa avall, la merda corre.

D

Dels teus nebots dis, però no en sintos dir.
Dels teus en vols dir, però no sentir dir.

De fora vindran i de casa te trauran.
Davant la porta, encara que sigue torta.
D'allí on no n'hi ha no se'n pot traure.
De pare guardador, fill gastador.
D'allí on no hi ha sang no es pot fer botifarres.
De més verdes se n'ha vist madurar.
Dels vells s'ha de traure lo que es pugue, que dels jóvens sempre hi ha temps.

E

En raó o sense raó, lo pobre va a la presó.
És pitjor lo remei que la malaltia.
Estar a les verdes i a les madures.
En saber-ho tres, ho saben tots: los de casa, la vila i forasters.
En marxar el sol, tots los rucs a la *sombra*.
És més llarg que un dia sense pa.

F

Forasters i peix menut als tres dies ja fa put.

G

Garbí fresc i taverna vella, aigua segura.
Gat escaldat, en aigua tébia en té prou.
Gat vell, rata tendra.
Gallina vella fa bon caldo.

H

Home ros i pelut, abans mort que conegut.
Home ros, gros i pelut, abans mort que conegut.
Hi ha més gent que a Faió.
Hi ha voltes que et penses agarrar un roser i agarres un abarzer.
Hi ha més dies que llanguanisses.

J

Ja plou, ja neve, la bassa de Sant Pere.

L

Lo sol en calçà(da), aigua a la matinà(da).

La llenya d'oliver és llenya de cavaller.
Lo qui pague descanse i el qui cobre encara més.
Lo cerç la mou i el garbí la plou.
La Quaresma té un delit: acabat de *cenar*, al llit.
Los testos *s'asemellen* a les olles.
Lo qui no en ve de raça o en fa poc o en fa massa.
La cabra que bele perd lo mos.
Lo qui va a festes va a ensenyar el cul per les finestres.
Lo qui fora vila se va a casar o s'enganye o va a enganyar.
Lo casar-se a gust i el vestir a la moda.
Lo tardà ni palla ni gra.
Les coses clares i la xocolata espessa.
La gaita pagà(da) fa mal so.
Lligar els gossos amb llanguanisses.
L'oblidat no està mai agràit.
Lo qui no es fia no és de fiar.
Lo qui està sol fa el que vol.
Lo qui treballe la mel, al final la *xupe*.
Li falta un bull com a les guixes.
La terra enterra.
Lo preguntar no és errar.
L'arc del matí, l'aigua ja està aquí.
L'arc de vesprà(da), l'aigua ja passà(da).
Lo qui dorm, menge son.
La patata bullida allargue la vida.
La sopa escaldà(da) allarga l'anyà(da).
Les *perres* del jornal, entren per la porta i ixen pel fúneral.
Lo vell al darrer enganya.
Lo qui està sol fa el mussol.
Lo cel vermell, pluja o vent.

M

Més caga un bou que cent orenetes.
Més val una cosa *empenyar* que tantes.
Més val caure en gràcia que ser graciós.
Més val menjar poc i pair bé.

Mula mansa mate l'amo.
Molt soroll i poques nous.
Mos volen fer passar garsa per perdiu.
Menge més que la vora d'un riu.
Més val pocs i bons que molts i malavinguts.
Mentres hi haigue rucs, faran albardes.

N

Negocis de sang, negocis de fang.
No digues blat, si no està al sac i ben lligat.
No menge maria i cague tot lo dia.
No es pot repicar i anar a la processó.
No dixos la carretera per agarrar la dreuera.
No te'n rigos perquè sóc vídua jove, que, quan jo siga vídua vella, tu en seràs una de jove.
No pense ni en Santa Bàrbara quan trone.

O

Ojo les bromes que porten pedra.

P

Pescador de canya i caçador d'ocells, no caldrà notari per a fer testament.
Per Santa Maria Magdalena, la nou i l'avellana plena.
Pareixes la flor de la carbassera.
Poll ressuscitat pica dos voltes.
Portaràs més llenya que un ruc forner.
Pescador de canya se fot de gana.
Pel qui va davant, tota la carn; i el qui va darrere tots los pets arreplegue.
Perdent se'n deprén.
Poca llana i pels romers.
Poca roba es fum de fred.
Plou poc, però plou prou per a omplir un pou.

Q

Qui cante a la taula i al llit li falta un sentit.
Qui té un cavall té un treball.

Quan al cel hi ha brometes, a la terra hi ha pastetes.
Quan plou i fa bufetes, aigua per les bassetes.
Quan Déu vol, a tots los aires plou.
Quan un pobre paste, cau lo forn.
Quan Sant Pere campanege, festa va o festa volege.
Qui està fart no s'acorde del dejú.
Qui no menge després de fart no treballe després de cansat.
Qui s'ajunte en un coix, al cap de l'any, coixege.
Qui en *crios* se gite cagat s'aixeque.
Qui no guarde quan té no menge quan vol.
Qui tire pedretes tire amoretes.
Qui vulgue peix que es remullo el cul.
Qui vulgue pols que vaigue a l'era.
Quan Déu vol, a tots los aires plou.
Qui no te la fot és perquè no pot.
Qui no pot segar respigole.
Qui menge sopes se les pense totes.
Quan lo gos cace de gana, no falte agarrar conills.
Quan lo dia creix, lo fred neix.
Que no passo Marquet, Xorxet (Sant Jordi) i Creveta, no te'n tragos la jupeta (o jaqueta). (Favara)
Qui de jove no treballa, de vell, dorm a la palla.

R

Rellamps a la marina, cerç a la matina.
Rellamps a la Magdalena, cerç a l'esquena.

S

Sós més curt que el dia de Sant Tomàs.
Si vols ser amic del gos i del gat, toca'ls lo cap.
Si vols bé, casa't al carrer.
Sós més delicat que la flor de la carbassa.
S'agarra més prompte un mentider que un coix.
Si l'enveja fos ronya, no faltarie rascar.
Sós més *tonto* que fet d'encàrrec.
Sempre plou al regat.

Sol t'acordes de Santa Bàrbara quan trone.
Salut i força al canut.
Si ve l'home content, *cenarem*, i si ve enfadat, jo ja he *cenat*.
Senyals al cel, treballs a la terra.
Sós més aspre que les serves.
Si vols veure un moixó estarrufat, canvia'l de forat.

T

Tal faràs, tal trobaràs.
Té mil llosetes parades.
Tens tan prop les dents, que no t'*acordes* dels parents.
Terra forta i matxo vell, malament.
Tens més cara que un sac de *perres*.
Tort i bo, no pot ser.
Tantes com ne plou, l'aire n'eixugue.
T'has de fer més vell que la pena de Ribers.
Tens unes eixides com lo riu d'Algars.
Tard te n'aniràs, com lo riu d'Algars.

U

Una casa pobra, un altra n'assola.
Una flor no fa estiu.
Una gran secà(da), una gran mullà(da).

V

Val més caure en gràcia que ser graciós.
Va arribar a les tres pedretes.
Valdrà més la salsa que els caragols.
Volguer estar als plats i a les tallades.
Vés a fer calendaris a la Pobla (de Massaluca).
Val més tort que mort.
Val més patata a casa que carn fora casa.
Val més una sardina a gust que costelles a disgust.
Val més menjar poc i pair bé que molt i malament.

FRASES FETES

A Faió a tocar la gaita i el tambor.

A la taula i al llit, al primer crit.

A la Vall de Bumells, los virats són moscatells.

Aigua, que fa la vista clara.

Arri, ruc i deixa dir, que, mentre hi haigues món, hi haurà què dir.

‘Aire’, que vol dir ‘vent’.

Com los de Paüls, que obrin la boca abans que els ulls.

Cornut i damunt paga el beure.

Conta’m just, que tots som pobres.

Contra més serem, més riurem.

D’allà on *menos* te penses salte la llebre.

Diumenge, lo moc te penge.

Embolica que fa fort.

És gat vell.

Hi ha més faena que a Ca la Vila.

Hi ha més gent que a Faió.

Lo roig fa goig.

Lo negre fa mal veure.

L’amo mane.

L’amo fa el que vol.

La merda, com més se remene més pudor fa.

Més recte que un fus.

Més content que un gínjol

Nonasp és una vileta molt regalada perquè està al mig de dos rius: l’Algars i el

Matarranya.

Ni tot donat ni tot pagat.

No hi ha més amo que el qui no vol creure.

No vols tassa, *pos* tassa i mitja.
Pareixes la tia Gallinera.
Pareix que ho haigue cagat Silvério.
Què t'ha deixat la rià(da)?
Rosa, que l'amor s'hi posa.
Si et fa mal la tripa, vés-te'n al riu i esbandeix-la.
Sós més *tonto* que els pèls del cul, que veuen caure la merda i no s'aparten.
Són cul i merda.
S'hi no t'agrade, no t'hi casos.
Tot lo que passe, *engrasse*.
Tots los dies són sants i bons per al que està en gràcia de Déu.
Tots són uns pars i dejuns.
T'has ficat com lo xiquet de l'esquilador.
T'ha passat com al mussol de la Pobla.
Un ou com una ro(s)ella a un bou.
Vés a fer punyetes.
Vés a enganyar el dimoni.
Voltes més que el gos de Severino.
Vés a cagar al femer de Nyoto.
Voltes més que un saurí.
Vas més calent que el cul d'una olla.

ALTRES RELACIONADES AMB LO TEMPS

Per l'Ascensió, cireretes abundor. A València, que aquí no.

A l'estiu tothom viu.

Que no passo Marquet (Sant Marc), Xorxet (Sant Jordi) i Creveta, no te'n tragos la jupeta (jaqueta). (Favara)

Cada cosa al seu temps i els naps a l'Advent.

LOS MESOS I ELS REFRANYS

GENER

L'aigua del gener són les claus del graner.

Any nou, vida nova.

Al gener no sigues matiner.

Pluja de gener, cada gota val diner.

Aigua de gener, tot l'any va bé.

FEBRER

Al febrer, tota l'aigua en un calder.

Al febrer, cada hora té el seu parer.

Per Santa Maria, hora i mitja creix lo dia. (Santa Maria Candelera, 2 de febrer)

La Candelera té un delit: que, en *cenar*, al llit.

Si la Candelera plora, l'hivern és fora, però tant si plora com si no plora, l'hivern ja és fora.

MARÇ

Març marçot mate la vella a la vora del foc.

Març marçot mate la vella i la jove, si pot.

Pasqua marçal, mortaldera i fam.

Lo sol de març s'apegue com un pedaç.

ABRIL

A l'abril cada gota val per mil.

A l'abril cada mata pel seu fil.

A l'abril no te'n tragues ni un fil.

Si al març marcege, a l'abril meravellege.

MAIG

Al maig, cada dia un raig.

Al maig, amb lo que tinc me'n vaig.

JUNY

Al juny, la falç al puny.

Per Sant Joan, lo petit i el gran.

Per Sant Pere, davant i darrere.

Per Sant Joan, estaqueta, i per Sant Pere, madureta. (Les figues negres)

Lo qui no menge caragols per Sant Joan no té diners en tot l'any.

JULIOL

Qui no bat al juliol no bat quan vol.

Al juliol, ni la dona ni el caragol.

AGOST

A l'agost, a les set és fosc.

Agost i setembre no duren sempre.

Allò que l'agost madure el setembre asseure.

SETEMBRE

Sant Miquel puge la berena al cel i Sant Marcià la torne a baixar.

Per Sant Miquel s'ensenyen les dents.

OCTUBRE

Si a l'octubre plou, lo rovelló es mou.

Si a l'octubre fa bon fred, mor lo cuquet.

Quan l'octubre ja és finit, mor la mosca i el mosquit.

NOVEMBRE

A primers de novembre, el teu foc ja pots encendre.

Pluges de novembre omplen los barrals i curen tots los mals.

Si pel novembre trona, la collita serà bona.

Novembre humit te farà ric.

Qui sembre per Tots Sants sembre blat i cull escarabats.

DESEMBRE

La bugà(da) de Nadal s'eixugue al fúmeral.

En arribar a Nadal, de la ceba i de l'all no en faigues cabal.

Per Nadal, ni ceba ni all.

A Nadal, un pas de gall; a Sant Antoni, un pas de dimoni; a Sant Sebastià, bèstia serà lo qui no ho coneixerà.

Per Santa Maria, hora i mitja creix lo dia.

A Nadal, cada gall al seu corral.

Per Nadal, cada bèstia al seu corral.

Per Nadal, al sol; per Pasqua, al foc.

Nadal en dilluns, festes a munts.

Per Nadal, matarem lo gall.

Lo que no es fa la nit de Nadal no es fa en tot l'any.

A qui no estrene el dia de Nadal no li fan cabal.

Com que sí, sí, se'n va anar al sastre i li diu:

-Ai!, que el meu home s'ha mort, que amunt que avall! (aviam si li podie perdonar el deute).

-Ah!, pos s'ha pogut morir, però jo no la hi perdono!

Lo dipositen a l'església i el sastre, allí mateix, a la vora seua, perquè li donés dos rals! I vet aquí que la colla de lladres, que eren set, en lo capità, anaven a l'església a partir-se los diners del que robaven i mataven. I es van posar a partir els diners i sobraven cent mil pessetes (hi havia dos milions de pessetes en aquell temps, eh!). En estes que el sastre, en sentir soroll, s'amague al confessorari i sent que el capità diu:

-A qui s'atreuixco a pegar una bufetà(da) al difunt li donarem les cent mil pessetes que queden.

-Jo m'atreuixco! (diu un)

I en estes, lo difunt se va *assentar* i va fer:

-Difunts, aidau-me tots!

I el del confessorari va dir:

-Ara venim!

I, clar, los lladres van deixar tots los quartos i van marxar xiulant. I, quan ja estaven lluny, lo capità va dir:

-Tantes morts que ham fet i ham de tindre por als difunts? Venga (va enviar dos hòmens), anau a mirar lo que ha passat allí!

I, clar, lo sastre, després que s'havien partit un milió cada un, encara:

-Dóna'm los dos rals!, dóna'm los dos rals!

I clar, los dos lladres, en sentir això, marxen corrents i fan al capità:

-Són tants los difunts que hi ha allí que no els toque ni a dos rals!

Com que van marxar corrents i allí es van deixar els diners.

POEMA:

Moixonets del meu poble.

Agronetes,
roquerols
falcilles i xutes
puputs i mussols,
gralles i corbs.
Cardalines,
verderols,
torcatxos,
belleroles,
culrogers,
pinsanets,
tortoretas,
cugullaes,
merles i perdius,
tords i fumaets,
pastoretas i pardals.
Moixonets del meu poble,
avui us vull recordar.

M. Llop

JOCs I CANÇONS DE XIQUETS

De jolies, en sé moltes.
De cançons, més de mil
i les porto a la butxaca
lliga(d)etes en un fil.

Pis pissiganya,
oli de la ganya.
Al corral de França,
hi havia una gansa;
al corral d'Aragó,
hi havia un gansó.
Ruc, caga pinyes
per les vinyes;
ruc, caga pinyons
pels racons.
Plateret d'enciam,
oli, vinagre, oli, vinagre.
Plateret d'enciam,
oli, vinagre, pebre i sal.

Conillets, amagau-us bé
Que la llebre *alego* ve
Que si viene que si va
Conejitos traerá.

-Mama, tinc set.
-Beu aigua.
-Hi ha una mosca.
-Beu vi.
-Hi ha un mosquit.
-Beu vi bo
-Ai, que bo!

DE L'ONCLE CAPACES:

- D'on vén's?
- De mirar el temps.
- On vas?
- A buscar el cabàs.
- Quin temps fa ?
- Plou, neve o nevarà.

ACTIVITATS DE L'ASSOCIACIÓ

Des de l'any 2007 hem estat fent millores i ampliant el nostre Museu Etnològic. Les persones que heu entrat a la nostra web ja heu pogut seguir estes obres. Amb un ajut del programa europeu Leader Plus del Grup d'Acció Local CEDEMAR i amb dues subvencions de l'INAEM, hem aconseguit fer una ampliació de 140 m2 i hem pogut recuperar i restaurar molts dels elements que ens han donat la gent de Nonasp per a exposar-los al Museu. Per això volem donar les gràcies a totes les persones que desinteressadament ens han fet estos donatius. Estes persones són les últimes que ens han fet donacions:

Montserrat Navarro Llop
Toni Cavaller Albiac
Romualdo Albiac Albiac
Eugenio Roc Alfonso
Luis Zapater Sagarra
Claudio Alfonso Albiac
Manolo Albiac Sebastián
Joaquin Tomàs Moreno
Familia Altés
Santiago Jala Aranda EPD
Javier García Cortés
Fermín Cervera Morera
Pepet Roc Ràfales
Cantidiano Salvador Roc
Emilio Ràfales Ràfales
Emilio Melic Andrés
Josefina Turlán Ràfales
Esmeralda Monsec Brunet
Margarita Ràfales Gimeno
Filomena Llop ALbiac

Juny de 2007

Juliol de 2007

Agost de 2007

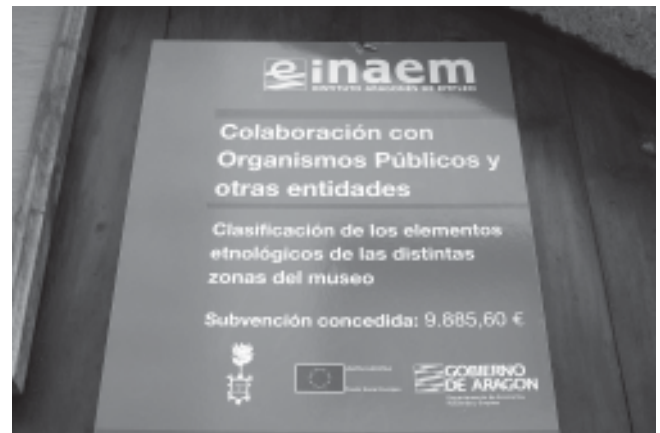
Setembre de 2007

Novembre de 2007

Maig de 2008

Novembre de 2008